

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ РИТУАЛІВ

Клюс В. В.

Щоб ефективно протидіяти злочинам і встановити всі обставини їх вчинення, повинна бути проведена велика робота, особливо по кримінальним провадженням, пов'язаним з виявленням і розслідуванням злочинів, учинених під час здійснення релігійних ритуалів та на релігійному ґрунті.

Від того, як саме ми сьогодні будемо будувати взаємини в суспільстві, на яких основних принципах структуруватимемо основні соціальні моделі сучасності, багато в чому залежить те, як саме будуть оцінювати нашу епоху прийдешні покоління [1].

Європейські країни, зважаючи на необхідність захисту прав людини від негативного впливу деструктивних культур, приймають відповідні законодавчі та інші нормативно-правові акти, що обмежують діяльність тоталітарних сект і вирішують проблеми подальшого їх існування, а також запобігання їх небезпечному функціонуванню та радикалізації. Водночас слід підкреслити, що Україна проводить непослідовну політику, тримається осторонь і залишається країною, громадяни якої не захищені від псевдорелігійного тоталітарного радикалізму [2].

Небезпека тоталітарних сект відображає кримінальні прояви їхнього внутрішнього життя, зомбування своїх членів, форми дій проти традиційних релігій, методів вербування нових adeptів. Кримінальні схильності сект відображає їхнє фанатичне й деструктивне розуміння мети життя, уседозволеності вибору засобів її досягнення, а також сліпої підпорядкованості своєму керівництву. Крім ритуальних, вони часто скоюють і провокують "звичайні" злочини. Наприклад, з нових adeptів-підлітків вимагають гроші, підштовхуючи їх до крадіжок у власних близьких; змушують викупувувати житло й оформляти заповіти на секту; нападають на осіб, які можуть нести загрозу секті (як своїх, так і сторонніх), скоюють вбивства.

Окремі напрями протидії злочинності на релігійному ґрунті були досліджені в роботах українських і зарубіжних вчених: В.Г. Беспалька, В.О. Глушкова, О.Ф. Долженкова, В.В. Крутова, Т.В. Кузнецової, В.В. Костицького, А.Г. Лекаря, А.В. Лукашова, С.С. Овчинського, О.В. Одерія, В.М. Петрика, М.В. Палія, А.О. Шульги тощо.

Метою статті є зосередження уваги на новому напрямі умисних вбивств, а саме вчинених під час здійснення релігійних ритуалів. Цей вид злочинів має латентний характер, який добре маскується під інший вид умисного вбивства.

На жаль, у чинному Кримінальному кодексі України в ст. 115 не передбачено відповідальність за цей вид умисного вбивства, цей вид злочину кваліфікується за основними ознаками умисного вбивства, що звужує коло учасників ритуального вбивства та версії на початковому й наступному етапах розслідування, впливає на ефективність розслідування й встановлення істини по кримінальному провадженню. Ритуальні вбивства належать до однієї з найменш досліджених проблем правоохоронної діяльності, що й дає нам підстави стверджувати про актуальність визначеного напрямку.

Розслідування цього напрямку злочинів, ще за часів Петра I, мав здійснювати Приказ духовних справ, Ра-

скольницька й Новокрещенські контори, Тайна канцелярія й Преображенський приказ. У 1841 році міністром внутрішніх справ був призначений граф Лев Олексійович Перовський. У той час була затверджена особлива канцелярія міністра, завідуючим якої призначили Володимира Івановича Даля. Особлива канцелярія МВС займалася розслідуванням умисних вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів [3].

Вбивство під час здійснення релігійних ритуалів може бути вчинене:

- сатанинськими групами;
- окремими практикуючими чаклунами та відьмами;
- деструктивними тоталітарними сектами;
- релігійно-політичними партіями, організованими злочинними групами, які скоюють злочини на релігійному ґрунті.

Особливе занепокоєння викликає деструктивна діяльність релігійно-політичної партії "Хізб-ут-Тахрір". Остання має достатньо потужну фінансову базу, адже переважно фінансується покровителями з багатих арабських країн. Окрім цього, партія має спеціальний фонд, куди члени партії вносять 10 % свого прибутку. Кожний член партії зобов'язаний залучити до своїх лав не менше п'ятьох людей. Першими залучаються, як правило, родичі. У партії існує декілька рівнів отримання знань, на вищих рівнях - вихід з партії неможливий. При спробі виходу з партії - особа ліквідується.

Діяльність цієї релігійно-політичної організації заборонена в більшості країн Близького Сходу, Центральної Азії, Німеччині, Росії, Узбекистані та ін. Держдепартамент США характеризує цю партію як "транснаціональну екстремістську організацію, що прагне скинути уряди Центральної Азії". Будь-який державний лад, який не заснований на принципах ісламу, "Хізб-ут-Тахрір" вважає невірним і гріховним.

Стратегічною метою діяльності забороненої в багатьох мусульманських країнах світу релігійно-політичної партії "Хізб-ут-Тахрір аль-Ісламі" є створення мусульманської держави у формі "Халіфату" із законами, заснованими на суворому дотриманні шаріату, які виключають функціонування Інститутів світської влади. Як один з регіонів, що повинен увійти до складу нового Халіфату, ідеологами партії розглядається Крим і південні регіони України [4].

Завдання розслідування можуть бути вирішені відповідно до вимог закону тільки в тому разі, якщо розслідування проводиться цілеспрямовано, що можливо лише тоді, коли воно правильно організовано. Зокрема, чітко визначені його мета й завдання, послідовність проведення слідчих дій; продумане їх сполучення з оперативно-розшуковими заходами; намічений порядок використання науково-технічних і оперативних засобів залежно від етапу, на якому знаходиться розслідування.

В юридичній літературі здійснювались кількаразові спроби сформулювати поняття первісних слідчих дій, необхідності невідкладного їх проведення. Необхідність у негайному проведенні визначеної дії може виникнути як на початку розслідування, так і надалі [5, 36].

Для з'ясування сутності первісних слідчих дій мають

велике значення висловлення Р.С. Белкіна, який вважає, що визначення кола первісних слідчих дій і оперативних заходів є самостійною частиною методики розслідування кожного виду злочинів, що пояснюється їх значенням у процесі розслідування й фактичним розподілом розслідування на два етапи - первісний і наступний [6, 598].

Комплекс первісних слідчих дій і порядок їх проведення залежить від характеру первісних слідчих ситуацій і особливостей окремих видів злочинів цієї групи. Важливу роль також грає фактор раптовості для осіб, які вчинили злочини, та інших співучасників. А присутність фактора раптовості, у свою чергу, залежить від форми інформації, на підставі якої почалося кримінальне провадження.

Джерелами первинної інформації, що служить підставою для кримінального провадження в релігійній сфері, звичайно служать матеріали оперативно-розшукової діяльності органів МВС, СБУ, а також дані прокурорських перевірок, дані засобів масової інформації, заяви громадян і ін.

Відповідно, на початку розслідування звичайно виникає ряд найбільш загальних типових слідчих ситуацій. Їх зміст у значній мірі визначається джерелом, видом і обсягом інформації, що надійшла, характером і інтенсивністю перешкод в одержанні першочергової інформації, ступенем можливого використання фактора раптовості при розслідуванні.

Іншими словами, по кримінальному провадженню, яке почалося за матеріалами, отриманими в результаті оперативно-розшукової діяльності, можна спланувати слідчі дії, що будуть мати характер раптовості для осіб, які вчинили злочин. Обсяг первісних слідчих дій, залежно від ситуації, буває різним, і вибір їх у кожному конкретному випадку залежить не тільки від складу злочину, а й від відомостей, якими слідчий володіє до моменту заведення кримінального провадження.

Доцільно відмежувати первісні слідчі дії від наступних. Між первісними й наступними слідчими діями існує межа, але вона деякою мірою може бути рухомою, залежно від особливостей розслідуваного кримінального провадження.

Звісно, кожна слідча дія повинна проводитися невідкладно, проте ступінь їх невідкладності не однаковий. Із загальної кількості слідчих дій, проведених при розслідуванні кожного конкретного провадження, можна виділити більш вузьку групу дій, які необхідно провести для найшвидшого виявлення й закріплення доказів, розшуку й затримки злочинця, відшкодування заподіяного ним матеріального збитку тощо. З позиції криміналістики, ці дії й будуть невідкладними. Невідкладні слідчі дії можуть проводитися на будь-якому етапі розслідування. Зрозуміло, необхідність у їх проведенні частіше виникає на первісному етапі розслідування, а не на наступному.

Результати проведеного аналізу кримінальних проваджень і статистичних матеріалів дозволяють зробити висновок про те, що при розслідуванні злочинів, вчинених у релігійній сфері, доцільно проводити такі первісні слідчі дії:

- 1) слідчий огляд;
- 2) затримання підозрюваних;
- 3) обшук, виїмку й накладення арешту на майно підозрюваних;
- 4) допит свідків і підозрюваних.

Такі слідчі дії, як пред'явлення для впізнання, одержання зразків для порівняльного дослідження можна

проводити на наступному етапі розслідування. Це, насамперед, забезпечення відшкодування матеріального збитку, заподіяного злочинцем, а також виявлення причин і умов, що сприяли здійсненню злочину, припинення й попередження злочинів [5, 36].

Типові слідчі ситуації початкового етапу визначаються характером первинного матеріалу про злочини, скоєні на релігійному ґрунті. Виходячи з цього та базуючись на існуючій у криміналістичній літературі методиці розслідування вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів, традиційно виділяються три узагальнені типові ситуації:

виявлено низку аналогічних фактів ритуальних убивств (серед іншого й дітей, підлітків), де особи потерпілих встановлено, однак за жодним фактом відсутні відомості про особу злочинця;

встановлено факт убивства, особу жертви, мотив убивства на релігійному підґрунті, підозрюваний затриманий;

кримінальне провадження починається на основі матеріалів оперативно-розшукової діяльності, в яких задокументовані дії осіб, що свідчать про релігійної організації, члени яких під час здійснення ритуалу вчинили вбивство.

Названі типові слідчі ситуації можуть бути використані як базові й при розробці методик розслідування злочинів, учинених під час здійснення релігійних ритуалів. Але особливості подібної діяльності накладають специфічний відбиток на формування слідчих ситуацій на момент заведення кримінального провадження. Аналіз кримінальних проваджень, учинених під час здійснення релігійних ритуалів, дає підстави для виділення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Перша ситуація. Кримінальне провадження провадиться стосовно керівника релігійної організації на підставі матеріалів, зібраних уповноваженими оперативними органами.

Друга ситуація. Кримінальне провадження провадиться стосовно керівника релігійної організації на підставі матеріалів перевірки правоохоронними органами заяви керівника іншої релігійної організації.

Третя ситуація. Кримінальне провадження провадиться стосовно фактів ритуальних убивств на підставі матеріалів перевірки правоохоронними органами заяв громадян про зникнення дітей, підлітків.

Четверта ситуація. Кримінальне провадження провадиться на підставі встановленого факту вбивства, мотиву вбивства на релігійному підґрунті.

П'ята ситуація. Кримінальне провадження провадиться на основі матеріалів оперативно-розшукової діяльності, в яких задокументовані дії осіб, що свідчать про релігійної організації, члени яких під час здійснення ритуалу вчинили вбивство.

Тактичними завданнями розслідування в цих ситуаціях мають бути:

попередження спроби зникнення підозрюваної особи й спроби переховування від слідства й суду, а також знищення слідів злочину;

забезпечення зберігання документів, в яких фіксується діяльність релігійної структури;

встановлення кола осіб, причетних до скоєння злочину;

встановлення можливих потерпілих від діяльності підозрюваних;

встановлення зв'язків підозрюваних осіб;

забезпечення відшкодування матеріальних збитків; виявлення ознак інших релігійних злочинів, пов'язаних з релігійною діяльністю сект та інших релігійних організацій.

Вирішити поставлені завдання можливо шляхом застосування таких слідчих дій і оперативно-розшукових заходів:

- допит осіб, членів релігійної організації, які першими виявили ознаки вчинення злочину;
- з'ясування питань щодо входження самого потерпілого до деструктивних сект;
- затримання підозрюваних у вчиненні злочину та їх допит;
- обшук робочого місця й місця мешкання з метою одержання доказів вчинення злочину, встановлення наявності злочинних зв'язків з іншими церковними структурами;
- оперативно-розшукові заходи по встановленню майнового стану підозрюваних;
- оперативне відпрацювання місць дислокації тоталітарних релігійних сект, розташованих у районі вчинення злочину;
- проведення оперативно-розшукових заходів по збору інформації щодо особистості підозрюваних;
- проведення оглядів за місцем мешкання потерпілого або за місцем будь-якого тимчасового його перебування з метою виявлення фактичних даних;
- встановлення зв'язків підозрюваних, які є членами тоталітарної секти чи іншої релігійної організації;
- встановлення негласного спостереження за особами, які є членами релігійної організації.

Правильний вибір первісних слідчих дій, швидке та якісне їх проведення мають велике значення при розслідуванні злочинів зазначеної спрямованості. У результаті проведення первісних слідчих дій слідчий одержує можливість орієнтуватись в обставинах події й визначити план дій для наступного етапу розслідування.

Наступний етап розслідування злочинів, учинених під час здійснення релігійних ритуалів:

- формування системи доказів по обвинуваченню особи в повному обсязі;
- встановлення всіх співучасників вчинення розслідуваного злочину та інших злочинів, збір доказів для їх обвинувачення;
- встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, і вжиття заходів по їх усуненню;
- забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочинами, якщо це завдання не було вирішене на початковому етапі розслідування;
- збір інформації про особистість обвинуваченого, необхідної для винесення судом обґрунтованого й справедливого вироку.

Отже, можна стверджувати, що без розуміння й використання цих знань неможливо швидко і якісно розслідувати злочини, учинені під час здійснення релі-

гійних ритуалів.

Література

1. Долженков О.Ф. Християнське морально-етичне начало як важливий чинник формування особистості працівника правоохоронних органів // Південноукраїнський правничий часопис, - 2008. - № 4 - С. 260-262.
2. Глушков В.О. Надьон Ю.О. Запобігання радикалізації діяльності деструктивних релігійних об'єднань в Україні // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 верес. 2012 р.). - Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. - С. 59-62.
3. Вер де Филипп, Даль В.И. Ритуальные убийства. Записка о ритуальных убийствах. - Х.: ЧП "ДИВ", 2005. - 480 с.
4. Халілев Р.А. Роль правоохоронних органів в попередженні злочинності на ґрунті міжнаціональних конфліктів / Науково-практична конференція "Проблеми профілактики злочинності оперативними підрозділами органів внутрішніх справ", м. Харків, 26 жовтня 2007. - Х.: ХНУВС, 2007. - С. 26-36.
5. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступления. - Харьков, 1965. - С. 36.
6. Криминалистика: Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин и др. - М.:НОРМА-ИНФРА, 1999. - С. 598.
7. Основы методики расследования вбивств на заомвлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів: монографія / О.В. Одерій, А.О. Шульга - Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. - С. 179-274.
8. Ключ В.В. Нові вірування і проблема національної безпеки України // Наука і правоохорона. ДНДІ, - 2010. - № 2(8) - С. 99-104.
9. Погребняк О.О. Кримінально-правові засади протидії злочинам, вчиненим на релігійному ґрунті неповнолітніми // Протидія злочинності неповнолітні: досвід та сучасні проблеми: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 грудня 2007 року) / За заг. ред. д.ю.н. проф. В.П. Петкова. - Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2008. - С. 162-165.
10. Снігерьев О.П., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й. Умисні вбивства. Попередження та розкриття: Практичний посібник. - К: КНТ, 2005, - 100 с.

Ключ В.В.
кандидат юридичних наук,
доцент старший викладач
кафедри оперативно-розшукової
діяльності
Донецький юридичний інститут
Надійшла до редакції: 15.12.2012